BATI EDEBİYATINDA DİL VE DİLSEL DETERMİNİZM*

ALYAZ, Yunus-ALİYEVA ESEN, Minara*****
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Bu çalışmada, 20. yüzyıl Batı debiyatından dört edebî eser "dil" olgusunu ele alışları açısından incelenmiştir: **My** (Y. Zamyatin, 1924), **Anthem** (Ayn Rand, 1938), **Nineteen Eighty-Four** (George Orwell, 1948) ve **Kaspar** (Peter Handke, 1967). Seçilen eserler yazıldıkları dil veya üslup açısından değil, içerik olarak dil olgusunu linguistik determinizm, idiolektik, psikolinguistik ve sosyolinguistik kapsamda dil-birey, dil-düşünce ve dil-toplum bağıntıları boyutlarıyla irdelenmiştir. Bu eserlerin seçilmesinde, dil olgusunun konu olarak ele alınmasının yanı sıra radikal bireysel veya toplumsal değişimlerin, dönüşümlerin konu ediliyor olması da dikkate alınmıştır. **My** (Biz), **Anthem** (Ben) ve **1984** anti ütopik roman türünden eserlerdir ve çeşitli açılardan ve farklı oranlarda, tiyatro eseri olan **Kaspar** ise ana konu denecek bir ağırlıkla "dil"i ele almaktadır. Bu çalışmada eserlerin içerikleri kısaca tanıtılmış ve her bir eserde yazarın, dilin idiolektik, psikolinguistik ve sosyolinguistik boyutlarını nasıl ele aldığı örneklerle ortaya konmuştur. Eserlerde dil olgusunun ele alınışı, özellikle dilsel determinizim perspektifinden ele alınmış ve birbirleriyle de kıyaslanmıştır. Eserlerin her birinde çeşitli oranlarda dilsel determinizm kuramının etkisini görmek mümkündür. Özellikle **1984** ve **Kaspar** sosyolinguistik ve psikolinguistik açıdan çok önemli dilbilimsel veriler içermekte, bireyin ve toplumun dil aracılığıyla şekillendirilmesi ve yönlendirilmesi konusunda determinist yaklaşımı destekler niteliktedirler.

Anahtar Kelimeler: Batı edebiyatında dil olgusu, dilsel determinizm, dil-birey ilişkisi, psikolinguistik, sosyolinguistik.

ABSTRACT

In this study four literary works of the 20th century are analyzed how they treated the language phenomen: **My** (Y. Zamyatin, 1924), **Anthem** (Ayn Rand,

---

* Bir bölümü *3. Türk Alman Sempozyumu'nda (1999 Siegen) "Sprachphänomene in Peter Handkes **Kaspar** und George Orwells **1984*** başlığıyla sunulmuş olan bu çalışma, Avusturya Edebiyat Topluluğu'nun (Österreichische Gesellschaft für Literatur) 2007 yılında sağladığı bursla Viyana Üniversitesinde yürütülen çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., U. Ü. Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı. Bursa/TÜRKİYE. **e-posta:** alyaz@uludağ.edu.tr; yunus.alyaz@gmail.com

*** Yrd. Doç. Dr., U. Ü. Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. Bursa/TÜRKİYE. **e-posta:** esenminara@gmail.com

1938), **Nineteen Eighty-Four** (George Orwell, 1948) and **Kaspar** (Peter Handke, 1967). These novels were analyzed not for their stylistic features, but for the content (language as content). They were examined in language and idividuum, language and hought relationships and under the idiolectic, psycholinguistic and sociolinguistic aspects. These four works were chosen for the analysis, because they treat the language, and reflect radical individual or social changes. **My**, **Anthem** and **1984** are anti utopic novels and treat the language under different aspects. Kaspar treats almost only the language.

In this study first the mentioned novels were briefly introduced to the reader and then it was shown with examples, how each author interprets in his work the idiolectic, psycholinguistic and sociolinguistic aspects of the language. The language phenomenon was investigated especially under the determinism perspective and the considerations of authors were compared with each other. Every work gives a certain place to the language and in each of them were the traces and the influences of the determisim found in certain degrees. Especially **1984** and **Kaspar** deliver to the reader very important idiolectic, psycholinguistic and sociolinguistic data and point how the individuals and the society can be manipulated using language. Thus they confirm the determinism theory and agree that the language has a dominanate role on the individuals and the society.

Key Words: Language phenomenon in the western literature, linguistic determisim, relation between language and individuals, psycholinguistics, sociolinguistics.

GİRİŞ

Dil, basit bir iletişim aracı değildir, aksine güncel yaşamımızda bireysel ve sosyal bağlamda çok önemli bir yer tutar ve bireyle, toplumla, felsefeyle, dinle, kültürle, kısacası insan varlığının tüm olgularıyla ilişkili, iç içe bir kavramdır. Dilin birçok boyutu bize güncel yaşamda öylesine "doğal" görünür ki, dili kullananlara hiçbir şey şaşırtıcı gelmez. Dilin gerek bireysel, gerekse toplumsal varoluş üzerinde çok güçlü bir psikolinguistik ve sosyolinguistik etkiye sahip olduğu ancak derinliklerine bakıldığında farkedilebilir. Dille ilgili tartışmaların yüzlerce yıldan bu yana hala güncelliğini koruması da bu önemden kaynaklanmaktadır. İnsan toplulukları, ulus gibi kavramlar tanımlanırken ortak coğrafya, ortak geçmiş vb. gibi birçok unsurun yanı sıra ortak dil unsuru da hesaba katılmaktadır. Birçok ortak değerin yanı sıra, hatta (kimi yerde) ilk sırada, aynı dili konuşan insan topluluğu ulus olarak tanımlanmaktadır (bk.: Crystal, 1998: 34 ff.). Dil her bir birey için hem bireysel, psikolojik özellikleri ve dilsel süreçleri yansıtması hem de sosyal aidiyet ifade etmesi açısından belirleyici bir unsurdur. Birey bir yandan sahip olduğu idiolektik (bireye özgün sesel, işlevsel sesel, sesüstü, biçimsel, dizimsel, anlamsal ve edimsel) özellikleri veya tercihleri sayesinde diğer bireylerden ayrılmakta ve kendisi olabilmektedir, öte yandan

da içinde yaşadığı toplumla, geçmişiyle bir bağ kurabilmekte, ortak değerleri paylaşabilmektedir. Dil, insanın ne olduğunu, kim olduğunu anlama çabasındaki felsefede de önemli bir yer tutmaktadır. Arsitoteles, Platon vb. birçok eski çağ düşünüründen Wittgenstein, Rand ve Chomsky gibi birçok modern çağ filozofları tarih boyunca dil ile düşünce arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik çaba sarfetmişlerdir (bk.: Saße, 1977: 41; Rand, 1982: 138 ff. ve 301 f.; Renner, 1984: 48; Buch, 2005: 21). Dil, doğal olarak dilbilim ve felsefe ortak alanlarınca da irdelenmiş çeşitli dilsel-felsefî kuramlar geliştirilmiştir. Dil ile birey, düşünce ve kültür arasındaki ilişkiye yönelik en radikal yaklaşımlardan birisi, dilin düşünceyi belirlediği, yönettiği anlamına gelen "dilsel determinizmdir (linguistic determinism). Amerikalı etnolinguistler Edward Sapir ve Benjamin Lee Whorf tarafından öne sürülmüştür (bk.: Pelz, 1996; 34-36/ Linke-Nussbaumer ve Portmann, 1996: 331-332; Crystal, 1998: 15; Lewandowsky, 1984: 851 f.). Bu determinist yaklaşıma göre insan ancak ve ancak dilin izin verdiği sınırlarda düşünebilir. Dil ile toplum ve dil ile kültür arasındaki ilişki kimi toplumlarca o denli güçlü bir unsur olarak algılanmıştır ki, çağlar boyunca toplumu veya kültürü koruma amacıyla dili koruyacak özel akademiler kurulmuştur: 1582'de İtalyan Dil Akademisi, 1635'te Fransız Dil Akademisi, 1713'te İspanyol Dil Akademisi, 1786'da İsveç Dil Akademisi, ve 19. Yüzyıldan itibaren de Macar, Alman, Arap ve İbrani Dil Akademileri (Crystal, 1998: 4 f.) ve 1932'de ise Türk Dil Kurumu.

Dil, yukarıda anıldığı gibi birey, toplum, felsefe, politika vb. tüm insanî olgular için olduğu gibi edebiyat için de önemli bir kavramdır. Dil edebiyatın aracı olmasının ötesinde, edebiyatın amacı da olmuştur: Birçok edebî eserde dil, çeşitli biçimde ve oranda "konu" olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada incelenmek üzere seçilen bu dört eser, örneğin Kern (1988), Ehre (1988), Becker (1984), Galtung (1987) örneklerinde olduğu gibi dilin edebiyatın aracı olarak, yazıldıkları dil veya üslup açısından değil, içerik olarak dil olgusu ve dilsel determinizm, dil-birey, dil-düşünce ve dil-toplum bağıntıları boyutlarıyla idiolektik, psikolinguistik ve sosyolinguistik kapsamda irdelenmiştir.

Zamyatin, Rand, Handke ve Orwell dilin derinliklerine bakabilmiş, derinliklerinde yatan determinist potansiyeli farketmiş ve bunu köklü bireysel ve/ veya toplumsal değişimleri, dönüşümleri anlattıkları eserlerinde yansıtmışlardır. Zamyatin, anti ütopik eseri **My**'da insan isimlerinin mekanik sayılardan oluştuğu ve herşeyin dille değil de matematik ve mantıkla ifade edildiği, bireyi yoketmeyi amaçlamış otoriter bir dünya düzenini anlatır. Objektif felsefenin kurucusu olan Rand **Anthem** isimli anti ütopik eserinde devletin altruist, kollektif bir düzen yaratmak için bireyin yok edilmesinde birçok uygulamaya ek olarak dilin bir araç olarak kullanılmasına da yer verir. Rand'a göre dil, birey olabilmenin en önemli unsurlarından birisidir. Orwell'in anti ütopik eseri **1984** de **My** ve **Anthem** gibi geleceğin dünyasında hem bireysel hem de sosyal bağlamda dilin belirleyiciliğini öne çıkarmıştır. Handke de bir bireyin dil öğrenim ve

sosyal uyum sürecini anlattığı "Kaspar"da dilin insanın birey olabilmesinde, toplumsallaşmasında, düşünebilmesinde ve varoluşunda çok belirleyici, önemli bir yer tuttuğu düşüncesini işlemektedir. Bu çalışmada da ortaya konduğu gibi, burada anılan yazarların dile bakış açıları ortak payda denecek derecede paralellik göstermektedir. Bazı yüzeysel yaklaşım farklılıklarına karşın burada anılan yazarların hepsi de dilin determinist karakterini vurgulamaktadırlar. Yazarların bu yaklaşımları burada eserlerinden örneklerle ortaya konmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan eserler, türlerinin belirgin eserleri olmaları nedeniyle, üzerinde göreceli olarak çok çalışılmış eserlerdir. Ancak, "Kaspar" hariç bu eserler söz konusu çalışmalarda ağırlıklı olarak psikoloji, politika, tarih, sosyoloji vb. alanlar açısından değerlendirilmiş (bk.: Brown, 1976; Richards, 1988; Parrot, 1988; Gregg, 1988; Collins, 1988; Kern, 1988; Akın 2006) ancak tek başına dilbilimsel boyutu ya değerlendirilmemiş ya da kısaca anılarak geçilmiştir. "Kaspar" ise dil olgusu ve determinizm açısından oldukça ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu çalışmada "**Kaspar**"la ilgili veriler ve değerlendirmeler ağırlıklı olarak Wendt (1972), Mixner (1977), Saße (1977), Hern (1978), Nägele ve Voris (1978), Durzak (1982), Renner (1984) ve Buch'un (2005) Peter Handke üzerine yaptıkları çalışmalarına dayanmaktadır. Bu çalışma, dört edebî eserin sadece dil ve dilbilimsel boyutlarına ve dilsel determinizmi ele almalarına odaklanması ve birbirleriyle kıyaslaması açısından daha önceki ortak alan çalışmalarından farklılık göstermektedir.

I. Yevgeni Zamyatin'in "*My*" Eserinde Dil Olgusu

Rus yazar Zamyatin **My**'ı 1920'de yazmış ve 1924'te İngilizce olarak yayımlamıştır. Eserde büyük bir dünya savaşı, "İki Yüz Yıl Savaşları" sonunda kurularak toplumun tümüne egemen olan, insanların yaşamlarını günlük, aylık, yıllık çizelgelere ve takvimlere göre ve mutluluk-özgürlük-sorumluluk düzleminde "akılcı" bir biçimde düzenleyen bir "Tek Devlet"i (One State) anlatır. Matematik ve mantık en büyük erdemdir bu toplumda; öyle ki insanlar birer birey değil, birer sayı, birer "unif"tirler ve alışılmış isimlerle değil, sayılarla adlandırılırlar. Eserin başkahramanı, öyküyü anlatan D-503, Tek Devlet'in bir mühendisi iken bir kadın (I-330) tarafından baştan çıkarılarak isyana yönelir. Tek Devlet'e isyan eden küçük bir azınlık grup daha vardır. Ama güçlü Tek Devlet'in askerî güçleri bu isyanın üstesinden gelir, devletin başı ve efendisi olan Velinimet (Benefactor/Well Doer) düzeni yeniden sağlar. Devletin başı Velinimet'in isyan(lar)a karşı askerî tedbirlerin yanı sıra nihai çözüm olarak gördüğü en etkili yol, insanların beynindeki "Düş Gücü Merkezi'nin cerrahi bir müdahaleyle çıkarılması anlamına gelen "Büyük Operasyon"dur. **My**'ın öyküsü, D-503'in ve I-330'un sistem tarafından alt edilmesiyle, yani bireyselliğin yenilgisiyle biter.

My'da dilsel olgu olarak karşımıza iki önemli olgu çıkmaktadır. İsimler ve Matematik. İnsanlar D-503 I-330 R-13, O-90, S-4711 vb. gibi bir harf ve sayı

birleşimiyle adlandırılmaktadırlar (Zamyatin, 1924). Ayrıca Zamyatin'in temel felsefesi mantığa dayanan "Tek Devleti"nde her şey dille değil de matematiksel formüllerle/kavramlarla ifade edilmektedir (1924: 198). İnsanların isimlerinin matematiksel değerlerle, unif'lerle ifade edilmesi, bireyin yok sayılması, bireysel farklılıkların ancak küçük sayısal değerlerden öte olamayacağı, yönetici(ler) hariç herkesin aynı, tek tip kabul edilmesi anlamına gelir. Bu isimlendirme olgusunu yazarın sözcüklerle, dille birey arasındaki bağıntının farkında olduğu şeklinde değerlendirmek mümkündür. Zamyatin'in Tek Devleti'nin isimleri mekanikleştirerek insanların bireylikten çıkarıp nesneleştirme ve insanları dille değil de matematiksel kavramlarla düşünebildikleri bir dünyaya hapsetme isteği, dil ile düşünce arasındaki belirleyicilik ilişkisinin farkında olduğunu göstermektedir. Ancak bu farkındalık çok net değildir Zamyatin'de. Çünkü, tek devlet bu uygulamalara karşın dille ilgili bir yasaklama veya daha kapsamlı bir uygulama öngörmemektedir. Toplumu tamamen kontrol altına alabilmek için bir takım dilsel uygulamayı hayata geçirmiştir, fakat nihai amacına insanların beynindeki düş merkezini cerrahi müdahaleyle çıkararak ulaşmak istemektedir. Büyük bir dünya projesi olan "Tek Devleti bireyi bireyden kurtarmak, onlara "cenneti" vermek için vardır ama bu cennette dil, isimlendirme ve mateamtiksel düşünme dışında belirleyici bir işleve sahip değil gibi görünmektedir.

Zamyatin'e göre dil düşünceyi belirleyen determinist bir unsur olmaktan çok, düşüncenin ürünü veya aracı olarak görülmektedir. Bu anlamda dil Zamyatin'de kısmi, belirsiz bir determinist güce sahip ama düşünceyi ve dolayısıyla bireyi veya toplumu biçimlendirmeye yönelik kesin bir araç olarak görülmemektedir. Böylece Zamyatin'in dilin idiolektik, psikolinguistik ve sosyolinguistik gücünü keşfetmenin eşiğinde olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka açıdan bakıldığında ise, "Tek Devlet"in dil yerine matematiksel formüllerle düşünmeyi sağlaması da determinist bir yaklaşım sergilemektedir. Bireylerin dille değil de matematikle düşünmelerini sağlamak ve onları mekanikleştirmek dil-düşünce determinizmini çağrıştırıyor fakat devletin dil uygulamalarına bel bağlamayıp cerrahi müdahaleyle düş ve düşünceyi engellemeye çalışması, Zamyatin'in dilin düşünce üzerinde birincil olmayan bir etkisi, ilişkisi olduğuna inandığını düşündürmektedir. Zaten eserde dile fiziksel olarak çok az yerilmesi de bunun kanıtı olarak kabul edilebilir.

II. Ayn Rand'ın "*Anthem*" Eserinde Dil Olgusu

Bir nükleer savaş sonrası hayatta kalan insanların kurdukları totaliter, altruist bir dünya düzeninde yaşananların anlatıldığı **Anthem**, bireyselliği ve bencilliği temel alan "Objektivizm" felsefesinin kurucusu olan Rand'ın 1937 yılında yazdığı, ilk dönem eserlerindendir. **Anthem**'in betimlediği bu devlet, en tepesinde dünya meclisi yer alan, meslekî meclislerden oluşan bir idari yapıya sahiptir. Rand'ın betimlediği bu antiütopik, kollektif dünyada insanların yaşamındaki herşey meslekler meclisi tarafından belirlenmektedir. İdeolojisi herkesin eşit olduğu, insan

varlığının ancak toplumun, yani diğer insanların ihtiyacı doğrultusunda anlam kazandığı altruist epistemolojiye dayanan bu sistemde birey olmak, farklı olmaya çalışmak, farklı düşünmek, dahası düşünmek en büyük suçlardan sayılmakta ve şiddetle cezalandırılmaktadır. Sistemin altruist ideolojisi bireyselliğin, "ben"in yok dayandığından, bilim, sanat, felsefe, din, aşk, sevgi vb. geleneksel anlamda insana ait olan, insanı insan yapan ne varsa, değiştirilerek, dahası çarpıtılarak altruist konsepte göre yeniden oluşturulmuş ve aksi yasaklanmıştır. Bireysel mülk edinme söz konusu bile değildir, herkes mesleklerine göre belirlenmiş kalabalık koğuşlarda komunal bir yaşam sürmektedir. Devlet, varlığını sürdürebilmek için insanların kendileriyle ilgili herhangi bir karar almasına, tercihte bulunmasına veya düşünmesine fırsat vermemek amacıyla çeşitli adli, idari, hukuksal, sosyal bilimsel vb. tedbirlere ek olarak, dili de bir araç olarak kullanmaktadır. En başta "Ben" olmak üzere eski dildeki özellikle bireysel tekillik ifade eden birçok sözcük sözlükten çıkarılmış veya anlamı değiştirilmiştir. Eserin başkahramanları E 7-2521 ve çiftçi H 5-3000 sisteme karşı mücadele eder ve sonunda başarılı olurlar. Öykü yasaklanan sözcük "Ben"in, diğer bireysel tekillik ve iyelik ifade eden sözcüklerin keşfedilerek "Ben"in "Biz"e karşı kısmi zaferiyle biter.

Devletin dille ilgili yaptığı önemli bir uygulama insanların isimleriyle ilgilidir. Çocuklar devlet tarafından yetiştirilmektedir ve altruist felsefeye uygun bir sözcük ve rakam kombinasyonundan oluşan dual isimler verilmektedir. Örneğin "Equality 7-2521", Union 5-3992, International 4-8818, Liberty 5-3000, Solidarity 96347, Collective 0-0009 vb. (Rand 1938; 18, 21, 30, 47, 69). Devletin seçtiği bu isimler de çoğunlukla insanların özelliklerine aksi anlamlar içermektedir. Örneğin aslında her şeyiyle diğerlerinden tamamen farklı olan çocuğa "Equality 7-2521" isminin verilmesi gibi. Adlandırmada izlenen bu yol sadece kişi adlarıyla sınırlı değildir. Zamansal, mekânsal ve her tür adlandırmada aynı yöntem izlenmekte, bireyselliği çağrıştırmayan mekanik ve özelliksiz isimlendirmeler tercih edilmektedir.

Dünyanın yuvarlak olduğu gibi temel bilgiler dahi değiştirilmiş veya yasaklanmıştır bu devlette. Tarih bir zamanlar kötü adamların yaşamış olduğu ağza alınmaz dönem (Unmentioanable Times) olarak adlandırılmaktadır (2). Şehrin sınırları dışında kalan ormanlık bölge girilmesi yasak, meçhul ormandır (Uncharted Forest) (30). Devletin başlangıcı büyük doğuş (Great Rebirth) (23), eğlenceler için bestelenmiş kardeşlik, eşitlik, müşterek ruh marşları (27-28) vb. altruist epistemoljiye dayalı ideolojinin yerleştirilmesine yönelik psikolinguistik ve sosyolinguistik determinist beklentili uygulamalardır.

Dilin kitleleri yönlendirmede ve devlet ideolojisini yerleştirmede en etkili ve en yaygın kullanım biçimi olan sloganlar da ihmal edilmemiştir: "*... Over the portals of the Palace of the World Council, there are words cut in the marble, which we repeat to ourselves whenever we are tempted: "We are one in all and in all one. There are no men but only the great WE, One, indivisible and forever* " (19). Görüldüğü gibi sloganlar da hep tekilliği, çeşitiliği engellemeye

ve "Ben" yerine "Biz" kavramını tekil yerine çoğulu yerleştirmeye yöneliktir. Altruist ideoloji temelli devletin en çok üzerinde durduğu kavram "Biz"dir. Öykü, başkahramanın kendinden "Biz" diye bahsederek anlatmasıyla başlar ve eser boyunca, diğer bir kişiden "Onlar" diye bahsederek anlatmaya devam eder. Bu uygulamalar **Anthem**"in kurgusal devletinin dilsel determinizme inandığını göstermektedir. Bu nedenle "Biz"i yerleştirmek için her tür dilsel ve idari tedbir alınmıştır. Eski dildeki birçok sözcük gibi tekil şahıs zamirleri "Ben", "Sen", "O", iyelik zamirleri "Benim", "Senin", "Onun", bunlarla ilgili fiil çekimleri vb. de sözlükten, kitaplardan çıkarılmış, kullanımı yasak sözcükler listesinin en başına yerleştirilmiş ve özellikle "Ben"in kullanımı ölümle cezalandırılan tek suç olarak belirlenmiştir (49). Böylece devlet, "Ben" sözcüğünü sözlüksel ve edimsel olarak elimine ederek "Ben" olgusunu da, yani bireyi de elimine edeceğine inanmaktadır. Ancak Rand, determinizm konusunda aynı inanca sahip değil gibi görünmektedir. Hiçbir tedbir E 7-2521 ve H 5-3000"in kendilerine çizilen sınırların dışına çıkmalarına engel olamaz ve çıktıklarında ilk yaptıkları işlerden birisi, ilk suçlarını işlemek, kendilerine uygun olmadığını bildikleri bu mekanik isimlerini değiştirmek, kendilerine birer ad takmak olur: "*Golden One*" (41) ve "*Unconquered*" (53). Ayrıca "Golden One" ve "Unconquered" devletin tüm tedbirlerine karşın, sık sık mevcut dilin sözcükleriyle ifade edilemeyen bir şeylerin olduğunu farkederler, ancak güncel dil buna el vermediğinden bunun ne olduğunu net bir şekilde kendilerine de ifade edememektedirler (27, 34, 45, 64). Bu durum determinist yaklaşıma zıtlık teşkil etmektedir. Yani eserde yer verilen bu olaylar, dil olmadan da düşünce süreçlerinin işlediği, dilin yokluğunun düşünceyi engellemediği anlamına gelmektedir. Ancak buna rağmen çeşitli dilsel uygulamalar devam etmektedir eserin totoliter dünyasında. Özellikle de bireysel, tekil bir şeyler ifade etmek gerektiğinde, "Biz"in düşünüleni, hissedileni ifade etmede yetersiz kaldığı eserin kahramanları tarafından anlaşılmaktadır: "*Today, the Golden One stopped suddenly and said: We love you… But, then they frowned and shook their head and looked helplessly. No they whispered, that is not we wished to say. ...*" (86). Golden One, Unconquered"e duyduğu sevginin şehirde onlara öğretilen dille kurulan cümlelerle ifade edilemediğini hisseder ama nasıl olması gerektiğini de bilemez. Tekrar tanımlamaya çalışır: *"We are one… alone… and only…and we love you who are one… alone…and only… And we felt torn, torn for some word we could not find*". Bu alıntıda da görüldüğü gibi dilin yokluğu, Golden One'ın düşüncelerini ifade etmemesine neden olsa da o düşüncelerin, duyguların oluşmasını engelleyememiştir. Nihayet öykünün sonunda "Ben" sözcüğünün eski kitaplardan keşfedilmesiyle ifade edilemeyen ama engelenemeyen de duygular, düşünceler ifade edilir hale gelir: "*I am. I think. I will. My hands ... My spirit ... My sky ... My forest ... This earth is mine. ...*" (94). Öykünün bu noktasında kadar kendinden "Biz", karşısındaki kişiden "Siz, Onlar" diye bahsederek anlatan, konuşan kahraman, E 7-2521 yasak kelimeleri keşfettikten sonra artık "Ben, Sen, O, Benim, Senin" gibi zamirleri kullanarak

anlatmaya devam eder olayları, düşüncelerini ve duygularını. "Ben" ve diğer tekil sözcüklerin yok edilmesi Ben'i ve bireyselliği zorlaştırmış ama yok etmeye yetmemiştir.

Görüldüğü gibi Rand da dil-birey ve dil-toplum ilişkisinin, dilin idiolektik, psikolinguistik ve sosylinguistik determinist boyutunun farkındadır. Ancak bu farkındalık, dilin bireyi ve toplumu yönlendirmede, şekillendirmede etkili, nihai bir araç olarak görme inancı değildir Rand'ınki. Rand (1982; 138 ff. ve 301 f.) kuramsal yazılarında da dilin determinist gücüne inanmadığını belirtmekte, bunun kimi otoritelerin fikri, arzusu olduğunu vurgulamaktadır. Rand'ın **Anthem**'de insanların dili böyle bir araç olarak kullanma isteklerine rağmen başarısız olmalarıyla, determinizmin eksikliğini, başarısızlığını ifade etmesi kuramsal yazılarınyla paralellik göstermektedir.

III. George Orwell'in "1984" Adlı Eserinde Dil Olgusu

İngiliz yazar George Orwell'in totaliter bir devlet düzenini anlattığı anti ütopik romanı 1984, 1948 yılında yayımlanmıştır. Eserde anlatılan dünya, bir atom savaşını müteakiben, yönetim sistemleri özde birbiriyle aynı, oligarşik partilerce yönetilen üç büyük imparatorluğa bölünmüştür: Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya. Eser Okyanusya'da geçen olayları ele almaktadır. Okyanusya'da bir parti oligarşisi egemendir ve partinin en tepesinde "Büyük Birader" olarak adlandırılan yarı efsanevi bir lider bulunmaktadır. Devlet gerçek, sevgi, barış ve bolluk bakanlıkları olmak üzere dört bakanlıktan oluşmakta ve yaşamın her aşamasına müdahale etmektedir. 1984'ün dünyasında bireysel bir yaşam söz konusu değildir. Partinin tüm programı kısa sloganlarla ifade edilen üç epistemolojik temele dayanmaktadır: "*Savaş Barıştır*", "*Özgürlük Köleliktir*" ve "*Cehalet Güçtür*". Daha önce tarih boyunca var olmuş bütün despotların içgüdüsel hegemonya arzularından çok farklı olarak, parti tarihi dondurmak ve hegamonyasını sonsuza dek sürdürmek niyetindedir. Parti bu amaca ulaşmak için her yere yerleştirilen kameralarla halkın bütün sosyal ve bireysel alanları gözetlemektedir ve düşünmek de dâhil insan olmak adına ne varsa yasaklamıştır. Kısacası parti dışında hemen hemen hiç kimsenin var olma hakkı yoktur. Hak, özgürlük, gerçek, bilim, din, duygu, düşünce, hayal, ideal vb. hiçbir şey var olamaz eserin bu kurgusal dünyasında. Parti, tarihi gerçekleri saptırarak tarihi kontrol altında tutmak ister; partiye göre tarih değişkendir ve partinin istekleri/çıkarları doğrultusunda her an güncellenebilir niteliktedir ve güncellenmektedir de. Bugün ve gelecek ise düşünce polisi, çiftdüşün (aynı anda birbirine zıt iki kavramı düşünme ve doğru kabul etme) kavramı, sözde savaşlar ve diğer idari mekanizmalar aracılığıyla kontrol altında tutulmak istenmektedir. Parti bugünü ve geleceği kontrol etmek ve nihai amacına ulaşmak için ordu ve düşünce polisinin yanı sıra daha etkili bir silaha sahiptir: Dil. Parti, yeni bir dil (New Speak-Yeni Dil) yaratarak düşünceyi kontrol etmek ve geleceği şekillendirmek istemektedir. Yeni dil sayesinde halk sadece partinin izin verdiği sınırlar içerisinde

düşünebilecektir, hatta hiç düşünemeyecektir. Yeni dilin tamamen benimsenmesi ve içselleştirilmesiyle partiye karşı herhangi bir suç da mümkün olmayacaktır. Düşünce polisinin kontrol tedbirleri sadece geçici çözüm olarak görülmektedir. Partinin hedeflediği nihai çözüm dil reformuyla gerçekleşecektir. Romanın başkahramanları olan gazete çalışanı Winston ve dış parti üyesi, memure Julia gibi çok az insan bu korkunç yok etme mekanizmasının farkındadırlar ve bu otoriter sisteme karşı savaşmaya karar verirler. Ancak bu her şeye hâkim sistem karşısında pek fazla şansları yoktur. Yenilirler, parti kazanır.

Orwell'in dünyanın başına gelebilecek en kötü kâbus senaryosunu anlattığı, bir totalitarizm klasiği olan 1984'ün gerçekleşmesinde dil de politika ve diğer unsurlar kadar, hatta daha da etkili, belirleyici bir araç olarak sunulmaktadır. Eserde sık sık şiddet ve işkence süreçlerinin yanı sıra dille ilgili uygulamalara da bolca yer verilmektedir. Okyanusya'da iki çeşit dil vardır: Eski dil ve yeni dil. Eski dil, halkın çoğunluğu tarafından konuşulan "standart" İngilizcedir. Yeni dil ise parti tarafından planlanan, başlangıç aşamalarında olan, kurgusal 1984 yılında henüz kimse tarafından tam olarak konuşulmayan, yerleştirilmeye çalışılan resmi dildir ve ancak 2050 yılına kadar tamamen hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.

Dil reformu kapsamında eski dilin çeşitlilik gösteren ifadeleri basit, formüle benzer bir biçime indirgenmektedir. Ekte yeni dil hakkında şu bilgilere yer verilmektedir: Yeni dil, mekanik bir biçimde A, B ve C olarak adlandırılan üç bölümden oluşmaktadır. A bölümü sadece güncel ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir ve oldukça az sayıda sözcük içerir. B bölümü, bileşik sözcüklerden oluşmaktadır ve politik amaçlar içindir. C bölümü ise bilim ve teknik alanında ihtiyaçların karşılanması için gereken teknik terimleri içermektedir. Her üç gruptaki sözcükler, dilde kolay söylenebilen kısa, ekonomik sözcüklerdir. Ancak buradaki ekonomi anlayışı, bilinen anlamda, konuşma mekanizmasının biyolojik koşulları gereği oluşan dilde ekonomi prensibinden apayrı bir uygulamadır ve partinin ideolojisine yönelik bir dilsel ekonomi uygulamasıdır. Bu, eserde doğrudan ifade edilmektedir. Dilbilimci Syme, yoldaşı Smith'e yeni dilin oluşturulma sürecini şöyle açıklamaktadır. "*You think, I dare say, that our chief job is inventing new words. But not a bit of it! We are destroying words - scores of them, hundreds of them every day. We're cutting the language down to the bone*" (Orwell 1975, 44). Dilin minimuma indirgenmesi, sözcüklerin, eş ve karşıt anlamların yok edilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Syme açıklamasına şöyle devam eder:

"*Of course the great wastage is in the verbs and adjectives, but there are hundreds of nouns that can be got rid of as well. It isn't only the synonyms; there are also antonyms. After all, what justification is there for a word which is simply the opposite of some other word? A word contains its opposite in itself. Take, good', what need is there for a word like, bad'?, Ungood'will do just as well – better, because it's an exact opposite, which the other not. Or again, if you want a*

stronger version of ‚good', what sense is there in having a whole string of vague useless word like, excellent' and, splendid' and all the rest of them?, Plusgood' covers the meaning; or, doubleplusgood' if you want something stronger still. ... In the end the whole notion of goodness and badness will be covered by only six words – in reality, only one word" (44).

Böylece yeni, sözcük dağarcığı ve işlev açısından fakir ve sözcükleri sadece kesin ve tek anlam taşıyan bir dil oluşturulmaktadır. Örneğin "özgür" kelimesi yeni dilde asla düşünsel veya politik anlamda özgür anlamlarını çağrıştırmaz. Sadece "*This field is free from weeds*' (121) gibi anlamları karşılayabilir ancak. Yeni dil ile eskiden bilinen gelişmiş diller arasındaki bir başka fark, dilde istisnalara asla yer verilmemesidir. Eski dilde yer alan biçimsel, dizimsel, anlamsal ve edimsel düzensizlikler/kural dışılıklar yok edilmiştir. Çünkü bu düzensizlikler, uzun cümleler veya bir ifade için kullanılabilecek sözcük çeşitliliği düşünmeye neden olabilir. Böylece parti biçimsel, anlamsal ve kullanımsal yönden olabildiğince kısıtlı bir dil yaratmayı hedeflemektedir ve hayata geçirmek için de çalışmalar başlatmıştır. Partinin böyle bir dili yaratmak istemesindeki amaçlar da yine eser içerisinde doğrudan ifade edilmektedir. Dilbilimci Syme, yeni dilin birincil amacının düşünce alanını daraltmak olduğunu açık bir şekilde şöyle ifade eder:

"*Don't you see that the whole aim of Newspeak is to narrow the range of thought? In the end we shall make thought crime literally impossible, because there will be no words in which to express it. Every concept that can ever be needed will be expressed by exactly one word, with its meaning rigidly defined and all its subsidiary meanings rubbed out and forgotten*" (45).

Alıntıdan açıkça anlaşıldığı gibi Syme, partinin dili kısıtlayarak insanların bilincini kısıtlamayı, kontrol etmeyi amaçladığını ifade etmektedir. Dil reformu süreci tamamlandığında muhalif düşünceleri ifade edecek sözcük ve bununla özgür düşünme olanağı da kalmayacağından, düşünce suçu da ortadan kalkacaktır. Dil-düşünce arasındaki ilişki romanın ekindeki dilbilgisi açıklamaları bölümünde de açık bir şekilde ele alınmaktadır:

"*... It was perceived that in thus abbreviating a name one narrowed and subtly altered its meaning, by cutting out most of the associations that would otherwise cling to it. The words Communist International, for instance, call up composite picture of universal human brotherhood, red flags, barricades, Karl Marx and the Paris Commune. The word comintern, on the other hand, suggests merely tightly-knit organization and a well-defined body of doctrine. It refers to something almost as easily recognized, and as limited in purpose, as a chair or table. Comintern is a word that can be uttered almost without taking thought, ...*" (247-248).

Syme, bu alıntıda, aynı zamanda determinist bir çelişkiyi de dile getirmektedir: Bir yandan sistem karşıtı bir düşünceyi ifade edecek hiçbir sözcük kalmaması

planlanmaktadır (dil olmaksızın da işleyen otonom bir süreç olarak düşünce), öte yandan Ingsos'un öngörmediği hiç bir düşüncenin var olamayacağı ifade edilmektedir, yani dil, bilinci de etkilemektedir (sadece dille mümkün olabilen bir süreç olarak düşünce). Bu, dil-düşünce ilişkisi paradoksu ekte de net bir şekilde ortaya konmaktadır.

"*So did the fact of having very few words to choose from. Relative to our own, the Newspeak vocabulary was tiny, and new ways of reducing it where constantly being devised. Newspeak, indeed, differed from most all other languages in that its vocabulary grew smaller instead of larger every year. Each reduction was a gain, since the smaller the area of choice, the smaller the temptation to take thought. Ultimately it was hoped to make articulate speech issue from the larynx without involving the higher brain centers at all. This aim was frankly admitted in the Newspeak word duck speak, meaning "to quack like a duck'...*" (249)

Parti –ya da Orwell– dilin düşünceyi belirlediği konusunda kesin yargılara sahiptir. Bu nedenle parti, sözcükleri yok ederek sadece düşünceyi daraltmak değil, (eski) dil ile beyin arasındaki bağlantıyı koparmak, düşünceyi tamamen imkânsız kılmak istemektedir. Lindken'in de (1979: 39) vurguladığı gibi, Orwell burada dilin determinist özelliğini, düşünce üzerinde varoluşsal bir etkiye sahip olduğunu açıkça belirtmektedir.

Yeni dilin bir işlevi de, insanların tarihle otantik bağlantısını kesmektir. Uzak ve yakın geçmişe ait yaygın olarak bilinen gerçekler zaten manipüle edilmekte ve partinin isteklerine göre şekillendirilmektedir. Ancak tarihle ilgili "sorun"un nihai çözümü de yine dil reformunda yatmaktadır. Devrim öncesi döneme ait edebi eserlerin yeni dile çevirisi mümkün olmayacağından Shakspeare'in, Milton'un, Dickens'ın v.d. eski dildeki metinleri yeni dilde var olmayacaktır. Eski dildeki edebiyattan sadece parti ideolojisi doğrultusunda değiştirilmiş çok az bir kısım yeni dile aktarılacak, geri kalan kısmı yok edilecektir. Bütün bunlar eserde doğrudan ifade edilmektedir:

"*It was impossible, to translate any passage of Oldspeak into Newspeak unless it either referred to some technical process or some very simple everyday action ... "When Oldspeak had been superseded, the last link with the past would have been severed ...*" (250) *... A good deal of the literature of the past was, indeed, already being transformed in this way. ...when the task had been completed, their original writings, with all else that survived of the literature of the past, would be destroyed*" (251).

Partinin eski edebiyatı neden yok etmek istediği de yukarıdaki alıntıda "eski dil tamamen bertaraf edildiğinde geçmişle olan son bağlantı da kopmuş olacaktır." şeklinde açıklanmaktadır. Geçmiş, sistemi tehdit eden bir unsurdur ve dil reformu kapsamında, dil aracılığıyla o da yok edilecektir. Bu da Orwell'in bakış açısıyla dilin determinist karakterini vurgulayan bir yaklaşımdır. Partinin yeni bir dil

yaratmak için çaba harcamasının yukarıda anılan politik edimsel amaçlarının dışında iki önemli gerekçesi daha vardır: Kendi için var olma ve estetik. Bu gerekçeler de eserde doğrudan ifade edilmektedir. Eski dile ait sözcüklerin vb. yok edilmesi hem düşünceyi kısıtlamak içindir, hem de sadece yok etmiş olmak için yok etmektir de aynı zamanda: "*Quite apart from the suppression of definitely heretical words, reduction of vocabulary was regarded as an end in itself, and no word that could be dispensed with was allowed to survive*" (242). Bu, kendisi için var olma keyfiyeti partinin varlığı dâhil ve tüm uygulamalar için tipiktir. Örneğin partiyi harekete geçiren temel motivasyon "Güç için Güç'tür. Okyanusya'da yapılan her uygulama kendisi için yapılmaktadır, dilin imha edilmesi de. Dili imha etmenin bu irrasyonel kendi için var olma motivasyonu dışında "estetik" bir yönü de vardır. Bu yok etme süreci işlevsel olduğu kadar güzel, muhteşem, hatta zarafetli bir süreçtir de Syme'a, daha doğrusu partiye göre. Syme bu yok etme sürecindeki "estetik" boyutu şöyle dile getirmektedir:

"It is a beautiful thing, the destruction of words. ... Don't you see the beauty of that, Winston? It was B. B.'s idea originally, of course, he added as an afterthought." *ve* "*... You haven't a real appreciation of Newspeak, Winston,'he said almost sadly. ... You don't grasp the beauty of the destruction of words*" (144).

Böylece dili (ve var olan her şeyi) yok etme eyleminin, sadece eylemin kendisi için var olması ve "zarafeti" Okyanusya'nın Büyük Biraderi'nin, tek partisinin determinist ve edimsel olmayan, felsefi ve psikolojik tabanlı iki gerekçesi olarak ortaya konmaktadır.

Düşünce suçunu engellemek için çiftdüşün'ü icat eden, olası her tür düşünce suçunu en korkunç işkence yöntemleriyle cezalandıran, her şeyi emreden, hile ile değiştiren ve bozan parti, dil söz konusunda şaşırtıcı derecede sabırlıdır. 1984 yılında yeni dil sözlüğünün son baskısı hazırlanmaktadır. Ancak yeni dilin eski dilin yerini alması için 70 yıllık bir zaman geçmesi gerekmektedir. Partinin yeni dilden ne beklediğini yine Syme'dan öğreniyoruz:

"*... But the process will still be continuing long after you and I are dead. Every year fewer and fewer words, and the range of consciousness always a little smaller. Even now, of course, there's no reason or excuse for committing thought crime. It is merely a question of self-discipline, reality-control. But in the end there won't be any need even for that. Die Revolution will be complete when the language is perfect. Newspeak is Ingsoc and Ingsoc is Newspeak' he added with a sort of mystical satisfaction.* " (45)

Yeni dil yerleştiğinde devrim süreci de tamamlanmış ve bütün insanlar tamamen kontrol altına olacaktır. Devrim sürecinin ancak yeni dilin oturmasıyla amacına ulaşacağı ifadesi, eserde dil olgusuna ne denli büyük bir önem verildiğini göstermektedir: "*The Revolution will be complete when the language is perfect.*

Newspeak is Ingsoc and Ingsoc is Newspeak,' he added with a sort of mystical satisfaction" (47). Burada Orwell'in insanın gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda şekillendirilmesinde dili en önemli, hatta yegâne unsur olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Orwell'e göre dil her şeydir.

Bu felsefi-determinist açıların yanı sıra, eski dilin güncel edimsel boyutu da ilginçtir Okyanusya'da. Eski dil, günümüzde bilinen anlamda normal bir dil olmasına karşın parti organları ve parti televizyonu tarafından geleceğin yeni dilinin tarzında kullanılmaktadır. Kullanıcı tarafından açılıp kapatılamayan, 24 saat yarı interaktif yayın yapan televizörler parti üyelerini ve proletaryayı gün boyu aslında gerçek olmayan üretim artışı istatistikleriyle bombardıman etmektedirler. Spikerler –Orwell'in deyimiyle– metalik bir sesle istatistikleri gün boyu tekrarlayıp durmaktadırlar. Zafer veya yaşam standardının yükseldiğiyle veya üretim artışıyla ilgili haberler söz konusu olduğunda spikerler daha coşkulu, askeri bir ses tonuyla konuşmaktadırlar. Örneğin televizyon, kişi başına haftalık 40 gramdan 20 grama düşürülen çikolata oranının haftada 20 grama çıkarıldığını, mekanik, emredici, coşkulu, askerî bir edayla, yeni dilin gelecekte oturduğunda alacağı bir tarzda söylemektedir (50). Eski dilin eserin şimdiki zamanında (1984) yeni dil tarzında kullanılması, gelecekte yeni dilin üstleneceği biçim ve işlevin eski dil tarafından da sağlanması anlamına gelmektedir.

Haberlerin dilin sesel, sesüstü, morfolojik, sentaktik, semantik ve pragmatik tüm unsurları aracılığıyla çarpıtılarak kitlelerin yönlendirilmek istenmesi sadece Okyanusya vatandaşlarının karşı karşıya olduğu bir olgu değildir. Haberlerin ve gerçeklerin çarpıtılması olgusu Orwell'in gerçek yaşama ilişkin deneyimlerine de dayanmaktadır. Orwell kurgusal olmayan **"*Politics and English Language*"** ve (1946a) ve **"*The Preventing of Literature*"** (1946b) deneme makalelerinde tam da bu düşüncelerini anlatmaktadır. Örneğin **"*Politics and English Language*"** (1946a) yazısında şöyler der: "*In our time, political speech and writing are largeley the defense of the indefensible*". 1984'ün Okyanusyası'nda gerek bolluk bakanlığının haberlerinde gerekse nefret haftası etkniliklerinde dil, gerçekleri gizleyecek ve proleteryayı coşturacak şekilde kullanılmaktadır. Ne bu manipulatif uygulamalar, ne de kısaltmalar veya partinin (anlamsız gibi görünen) solganları sadece 1984'ün bu kurgusal dünyasına özgüdür. Bunlar gerçek dünyada da mevcuttur. Orwell (agy.) bunu şöyle ifade eder: "*... Thus political language has to consist largely of euphemism, question-begging and sheer cloudy vagueness.*" Orwell aynı yazısında dil-politika ilişkisi konusunda şöyle der: "*Political language - and with variations this is true of all political parties, from Conservatives to anarchists – is designed to make lies sound truthful and murder respectable*" (agy.). Böylece Dil, manipulatif ve deterministik özellikleriyle gerek 1984'ün Okyanusya'sının kurgusal dünyasında, gerekse Orwell'in gerçek dünyasında en güçlü, hatta tek hegemonya aracı bireyi ve toplumu biçimledirici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece 1984'ün oligarşik partisinin dil reformundan

gelecek için ne beklediği olabildiğince net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Henüz başında bulunduğumuz 21. yüzyılın gerçek dünyasının da Orwell'in kurgusal ve 20. yüzyılın ilk yarısındaki gerçek dünyasından farklı olduğunu düşünmek olanaksız gibidir. Orwell gerek 1984'ün kurgusal dünyasında, gerekse gerçek dünyasında dilsel determinizme derinden inanan ama oldukça karamsar bir durumdadır. Ona göre, dil toplumu da, bireyi de temelden şekillendirme hatta var etme veya yok etme potansiyeline sahip bir olgudur.

IV. Peter Handke'nin "Kaspar' Eserinde Dil Olgusu

Handke'nin tiyatral eseri "Kaspar', 16-17 yaşına kadar toplumdan izole bir ortamda büyüyen Kaspar Hauser'in gerçek yaşam öyküsüne dayanmaktadır. Toplumdan izole yaşayan tüm diğer "vahşi çocuk" olgularında olduğu gibi Kaspar Hauser'de dilsizdir ve doğal olarak davranışları da gariptir. Elini ayağını, vücudunu nasıl hareket ettireceğini bilmemektedir. Yapabildiği tek şey, kendisine bir şekilde ezberletilmiş bir cümleyi, "Babası gibi, şövalye olmayı istediğini' tekrarlamaktır: *"Ich will ein Ritter werden, wir einmal mein Vater gewesen ist."* Kendisine söylenen her söze, yapılan her davranışa bu cümleyi tekrarlayarak tepki göstermektedir. Toplumdan izole yaşayan diğer vahşi çocukların aksine, Kaspar Hauser zamanla dil öğrenmeyi başarır hem de oldukça iyi bir seviyede öğrenir. Dili öğreninceye kadar hiçbir şeyin farkında değildir Hauser, onun için ne geçmiş ne de şimdiki zaman vardır. Ancak dili öğrendikten sonra yavaş yavaş geçmişini hatırlamaya ve çevreyle iletişim kurmaya başlar (Kaspar Hauser'in öyküsü için bk.:: Hern, 1978: 57-58; Durzak 1982: 93; Buch, 2005: 93 ff.). Handke "Kaspar'da bir dilsizin dil öğrenme sürecini, daha doğrusu suflörlerin bir figüre zorla dil öğretme sürecini anlatmaktadır. Oyunun başlangıcında Kaspar ne yapacağını bilemeyen, mekanik bir hareket tarzıyla sahneye çıkar. Sahnedeki diğer nesneler de dağınık bir şekilde durmaktadır. Gerçek Kaspar Hauser öyküsünde olduğu gibi, eserdeki Kaspar da insandan çok bir yaratık görünümündedir ve çevresindeki nesnelerle ne yapacağını bilemez durumdadır. Kaspar konuşmamakta, sadece tek bir cümleyi tekrarlamaktadır: "*Ich möcht ein solcher werden wie einmal ein andrer gewesen ist*" (Handke, 1968: 13). Ancak bu cümle Kaspar için bir anlam ifade etmemektedir, öylesine söylemektedir (bk.: Nägele ve Voris, 1978: 82). Suflörler Kaspar'a dilin çeşitli boyutlarını vurgulayarak konuşmayı öğretmeye çalışmaktadırlar. Dilin iletişim, kendini ifade etme, dış dünyayı algılama, düşünme, öğrenme, düzen kurma aracı olduğunu, kısaca her şeye yaradığını tekrarlayıp durmaktadırlar. Tekrarladıkları bu sözlerle Kaspar'ın tekrarlayıp durduğu, kendine ait o tek cümlesinden vazgeçirmeye, yerine kendi sözlerini yerleştirmeye çalışırlar. Bu dil öğretme süreci suflörlerle Kaspar arasında bir çatışmaya dönüşür. Suflörler Kaspar'a adeta dille işkence etmektedirler bu nedenle eser bir dil işkencesi olarak da adlandırılmaktadır (bk.:: Renner (1984: 46), Buch, 2005: 31). Sonunda suflörler Kaspar'a dili ve dolayısıyla toplumsal normları öğretirler. Kaspar dili öğrenerek dış dünyaya

açılma olanağı bulur ancak bu süreç sonunda artık birey olmaktan da çıkarak topluluğun bir üyesi olur.

Kaspar sahneye çıkarken sahnedeki eşyalar dağınıktır. Kaspar sahnede kendi cümlesini tekrarlayarak çevresinde dağınık bir şekilde duran nesneleri bir düzene koymaya çalışırken her defasında başarısız olur. Bu dağınıklık ve Kaspar'ın nesneleri düzene koyma başarısızlığı, Pelz (1996: 17 ff.), Nägele ve Voris'e (1978: 82) ve Saße'ye (1995) göre uygar sosyal yaşamın, Kaspar (birey) için bir kaos anlamına geldiğini ifade etmektedir. Kaspar eşyaları düzene sokma denemelerinde başarısız oldukça suflörler telkinlerliyle onu etkilemeye başlarlar. İlk cümleleriyle dilin insan olmanın, bilincin ve kendini ifade edebilmenin bir koşulu olduğunu ifade ederler: "*Schon hast du einen Satz, mit dem du dich bemerkbar machen kannst. Du kannst dich mit dem Satz im Dunklen bemerkbar machen, damit man dich nicht für ein Tier hält. Du hast einen Satz, mit dem du dir selberschonalles sagen kannst, was du andern nicht sagen kannst*" (Handke, 1968; 16).

Suflörler Kaspar'a sürekli tekrar yoluyla cümleler öğretmeye çalışırken o da inatla kendi cümlesini tekrarlayarak etrafındaki nesneleri düzene koyma çabasına devam eder. Suflörler Kaspar'a dış dünyayla sorunlarını sadece dil aracılığıyla çözebileceğini söylerler. Dilin insanı insan yaptığı vb. öğretiler sürüp gider: "*Alles bezeichnen, was sich dir in den Weg stellt, und es aus dem Weg räumen. ... Mit diesem Satz gehören alle Gegenstände dir*" (17). Saße de (1995) Handke'nin "Dil sayesinde her şey sana aittir." ifadesiyle, dilin insanın çevresini kontrol etmede en etkili araç olduğunu, insanı "insan", "özne" yaptığını ve dilin Aristoteles felsefesindeki "Özne-Nesne" ilişkisindeki rolünü genel olarak özetlediği fikrindedir. Suflörler dille ilgili tüm ayrıntıları **Kaspar**'a aktarmaya sabırla devam ederler. Dilin birey-dış dünya ilişkisi oluşturmanın en öncül koşullardan birisi olduğunu defalarca yinelerler ve her yinelemede cümlede biraz değişiklik yaparak, her defasında vurguyu yükselterek ve cümleye yeni bir anlamsal öğe ekleyerek, dilin başka bir boyutunu ön plana çıkarırlar:

"*Du hast einen Satz, mit dem du jede Unordnung in Ordnung bringen kannst: mit dem du jede Unordnung im Vergleich zu einer anderen Unordnung als verhältnismäßige Ordnung bezeichnen kannst: mit dem du jede Unordnung zur Ordnung erklären kannst: dich selber in Ordnung bringen kannst: jede Unordnung wegsprechen kannst. ... Du bist der glückliche Besitzer eines Satzes, der dir jede unmögliche Ordnung möglich und jede mögliche und wirkliche Unordnung unmöglich machen wird: der dir jede Unordnung austreiben wird*" (Handke, 1968: 19).

Dil burada sadece basit iletişim ya da çevreyi kontrol aracı olmanın yanı sıra, varoluşun en vazgeçilmez unsurlarından birisi olarak tanımlanmaktadır. Bu ifadelerden yola çıkarak, Handke'nin de dilsel determinizm konusunda kesin

yargılara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Handke bu tür determinist düşüncelere eserde sıklıkla yer vermektedir: "*Du kannst dir nichts mehr vorstellen ohne den Satz. Ohne den Satz kannst du keinen Gegenstand sehen ...*" (19) ve "*... Der Satz kann noch alles bedeuten*" (21). Dilin her şey olduğu, dünyayı dilimizle gördüğümüz ve benzeri düşünceler, takip eden tekrar cümlelerle de iyice pekiştirilmektedir. Eserdeki bu ifadeler doğrudan dış dünyanın ve tüm gerçekliğin sadece dilin izin verdiği bir biçimde algılanabileceği ve düşüncenin de ancak ve ancak dilin çizdiği sınırlarda gerçekleşebileceği şeklindeki dilsel determinizmi ifade etmektedirler (bk.: Hern, 1978: 70 ff.). Bu nedenle suflörler, ya da Handke, dilin neden her şey demek olabileceği konusunda kendinden emindir.

Kaspar biteviye tekrarlanıp duran, derin varoluşsal, felsefi içerikli dilsel saldırılara fazla dayanamaz. Bütün dilsel saldırılara kendi cümlesiyle karşı çıkmaya devam etmeye çalışsa da, cümlesi bir noktadan itibaren suflörlerin telkinlerinin etkisiyle değişmeye, bozulmaya başlar. Düzenli cümlesi zamanla daha küçük parçalara bölünür. Örneğin "*Ich möcht./Ich möcht werden wie einmal./Ich möcht ein solcher wie einmal./Ein andrer./Ein solcher andrer./Einer.... Gewesen ich. Ein andrer ist werden. ... Ist ein./Ich solcher./Möcht ein andrer. ...* " (Handke, 1968; 22-23.) Ama **Kaspar**'ın çabaları boşunadır, suflörler sayıca daha fazladırlar, daha güçlüdürler, saldırılarının şiddetini gittikçe artırmaktadırlar ve bu şiddet karşısında yavaş yavaş **Kaspar**'ın kendisine ait olan tahrip olmaya başlamıştır. Kendine ait olanı, cümlesini son bir hamleyle, "*Ich möcht ein solcher andrer werden wie einmal ein andrer solcher gewesen ist*" (23) gibi göreceli olarak başarılı bir şekilde toparlamaya çalışmasına karşın kısa sürede cümledeki anlamlı her şeyi yitirir ve cümle tamamen anlamsız, bağlamdan kopuk ifadelere, boş seslere dönüşür: "*Ein./Ist./Solcher./Gewesen./Möcht./Andrer./Gewöchten!/Olch!/Andrein!/Solchicht!/Isten!/Mörden!/Esch!" und „Osch nöcht alsten welicht lein*" (23-24). Kaspar artık cümlesini düzenli ve anlamlı bir bütün olarak tutamaz duruma geldiğinde, suflörler öğretici dil felsefesi ifadelerini bir yana bırakıp kısa ve etkili emir cümleleriyle ona daha şiddetle saldırıya geçerler: "*Ordnen. Stellen. Legen. Setzen./Stellen. Ordnen. Legen. Setzen./Legen. Stellen. Ordnen. Setzen" und „Hören?/Bleiben?/Aufmachen? ...* " (24-25). Kaspar, bu gittikçe artan şiddet karşısında dayanamayıp teslim olunca, tamamen sessizliğe gömülünce suflörler de dilsel saldırılarına geçici olarak ara verirler. **Kaspar**'ın suskunluk anında suflörler onu dil ile düzen arasındaki ilişki konusunda daha sakin, saldırı niteliği taşımayan bir anlatımla bilgilendirmeye devam ederler, Kaspar da onlara itaat ederek zamanla sözcükler söylemeye ve cümle kurmaya çalışır. "*Weil./Oft./Mich./Nie./Wenigstens. ...*" (26) gibi tek sözcükten "*In die Hände./Weiter und breit./Oder dort. ...*" (27) gibi iki sözcükten oluşan cümlelere geçiş yapar ve nihayet suflörlerin söylediklerine benzer, kısmen düzenli cümleler kurmayı başarır. Söyleyebildiği ilk cümlede içinde bulunduğu acınası durumla geçmişi kıyaslar: "*Damals, als ich noch weg war, habe ich niemals so viele*

Schmerzen im Kopf gehabt, und man hat mich nicht so gequält wie jetzt, seit ich hier bin ... Ich sah weder etwas noch hörte ich etwas, und es ging mir gut" (29). **Kaspar**'ın suflörlerin ona (toplumun bireye) uyguladığı baskıyı, dil bilmediği, neredeyse bir "hiç" olduğu zamanlardan daha kötü olarak nitelemesi ilginçtir. Ama dil öğrenmenin **Kaspar**'da olumlu etkileri de vardır. Dili öğrenmenin olumlu yönlerini şöyle özetler Kaspar:

"S e i t ich sprechen kann, kann ich a l l e s in Ordnung bringen ... Seit ich sprechen kann, kann ich ordnungsgemäß aufstehen; aber das Fallen tut erst weh, seit ich sprechen kann; aber das Wehtun beim Fallen ist halb so schlimm, seit ich weiß, daß ich über das Wehtun sprechen kann; aber das Fallen ist doppelt so schlimm, seit ich weiß, daß man über mein Fallen sprechen kann. ... (30)... alles, was in Ordnung ist, ist in Ordnung, weil ich mir sage, daß es in Ordnung ist, ...(43) ... ... War es mir früher, als gäbe es mich gar nicht, so gibt es mich jetzt fast zu viel, und die Gegenstände, von denen es früher zuviel gab, sind mir jetzt fast zu wenig geworden (68)"

Suflörlerin **Kaspar**'a öğretmeye çalıştıkları cümlelerden ve **Kaspar**'ın dil birey, düşünce, toplum, düzen vb. ilişkisi hakkındaki bu ifadeleri, Handke'nin dil ile gerçeklik arasındaki ilişkiye yönelik görüşlerine ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Dilin bireyi var eden, şekillendiren, ama yok da edebilen bir unsur olduğunu neredeyse hiç yoruma gerek bırakmadan basit bir şekilde ifade etmektedir. Kısacası Handke'ye göre dil birey için varoluşun temel şartı ve sağlayıcısıdır, her şeydir.

Eserde, **Kaspar**'ın topluma adapte edilmesi, sosyalizasyonu söz konusu olduğunda ağırlıklı olarak "müssen" ve "sollen" modal fiillerinin kullanılması da anlamlıdır (Örn. Jeder muss/soll das und das tun gibi). Bu modal filler ya da sosyalizasyon bireyin toplumsal normlara uymaya "zorlandığı" anlamına gelmektedir. Toplumsal normlar bireye zaman içerisinde "dil" aracılığıyla empoze edilmektedir. Hern (1978: 70), Saße (1995) ve Renner 1984: 48) eserde zorunluluk ifade eden modal fiiller, bağlaçlar ve model cümleler gibi çeşitli dilbilgisi yapılarının, bireyin içselleştirilmesi beklenen toplumsal normları ifade ettiğini, dilsel yapıların zamanla tekrarlanarak ve kullanılarak bireyde toplumsal normları oluşturduğunu belirtmektedirler. Suflörler, (ya da Handke) bu fikri de açıkça ifade etmektedir: "*Du hast Modellsätze, mit denen du dich durchschlagen kannst, indem du diese Modelle auf deine Sätze anwendest, kannst du alles, was scheinbar in Unordnung ist, in Ordnung setzen...* " (Handke, 1968: 57).

Kaspar, dilin kısıtlayıcı ikileminin farkındadır ama bu durumla nasıl başetmesi gerektiğini bilemez: "*... Dadurch, daß ich sage: der Stuhl ist harmlos, ist es mit der Harmlosigkeit des Stuhls auch schon vorbei*" (99). Kaspar bu ifadeyle dil olgusunun temel ikilemsel sorununa değinmektedir. Gerçek dünya dille ifade edildiği anda masumiyetini yitirmektedir. Dil toplumsal normları dayatmanın,

empoze etmenin aracıdır ve masumiyet "dayatma"yla daha başladığı anda bitmektedir.

Oyunun sonunda, başlangıçta darmadağın duran eşyalar düzene sokulmuştur artık, ancak tam her şeyin düzene sokulduğu anda sahnede bir sürü Kaspar belirir ve eserin kahramanı Kaspar artık sahip olduğu tek cümle için kıyasıya savaşan bir birey değil, teslim olmuş, çevrenin kendisine dayattığı her şeyi, kendine ait olan her şeyden vazgeçme koşuluyla kabul etmiş ve Kasparlar "sürüsünün" bir parçası, bir üyesi olmuştur, onlardan biridir artık. Ortaya çıkan **Kasparlar** ilk aşamada onun söylediklerini tekrarlayarak ona sürünün bir üyesi olduğunu hatırlatırken, daha sonra **Kaspar**'ın söylediklerini bozucu sesler çıkarmaya başlarlar. Bu da, Hern'in (1978: 68) de belirttiği gibi, bireyin toplum tarafından daima tehdit altında olduğu anlamına gelmektedir.

Kimi bilimcilere göre **Kaspar**'da dilin başka iki boyutu daha ele alınmaktadır: Çocuğun dilsel gelişimi ve evrim kuramı. Buraya kadar değinilen, dilin birincil intersubjektif-kommunikatif işlevlerinin yanı sıra, evrim kuramı da ele alınmaktadır. **Kaspar**, oyunun başlangıcında dil bilmeyen, çevresine hükmedemeyen, aciz bir yaratıktan, dil bilen, artık çevresini (nesneleri) kontrol edebilen, onları düzene sokabilmiş sosyal bir varlığa dönüşmüştür. Özellikle Saße (1995) bu fikri vurgulamakta ve **Kaspar**'ın bu biyolinguistik-sosyolinguistik gelişimini, Charles Darwin'in biyolojik evrim kuramının analog bir yansıtımı olarak değerlendirmektedir. Yine Saße'ye (1995) göre, **Kaspar**'ın ilk başta basit tek sözcükten oluşan cümlelerden, daha sonra iki, üç ve giderek daha fazla sözcükten oluşan karmaşık yapıda cümlelere doğru gelişim gösteren dil edinim sürecini hem çocuğun dilsel gelişimini hem de insan ırkının evrimsel gelişimini ifade etmektedir. Ancak ne Kaspar dil öğrenip gelişerek, sosyalleşerek tüm sorunlarını çözebilmiştir, ne de insan ırkı başarabilmiştir bunu. Özellikle birey ve toplum arasındaki çatışma, insanoğlunca varılmış olan, olumlu gibi görünen gelişimsel uygarlık seviyesine rağmen devam etmekte ve özellikle bireyin varoluşsal açıdan memnuniyetsizliğine neden olmaktadır. **Kaspar**'ın dil öğrenerek her şeyi düzene koyması, **Kaspar** sürüsünün herhangi bir üyesi olması, ait olduğu topluluk ile arasındaki çatışmayı engellemeye yetmemiştir.

Bu eserde ele alınan örnekler, Handke'nin dilsel determinizme derinlemesine inandığını fakat sosyalizasyon ve dezindividuasyon konusunda son derece karamsar olduğunu göstermektedir. Bireyin yok edilişi kaçınılmazdır, birey olma çabası baştan kaybedilmiş bir savaştır, zira sanki birey olunamayacağının farkındaymış gibi, Kaspar Hauser de (babası gibi bir şövalye), Kaspar da (bir zamanlar birisinin olduğu gibi birisi olmak istemekle) daha en başta kendileri değil, bir başkası olma niyetindedirler/zorundadırlar. (bk.: Mixner 1977: 68). Handke'ye göre başlangıçta, bir zamanlar birisinin olduğu gibi olmak isteyen **Kaspar**'ı bireyselliğinden vazgeçmeye, bir kalabalığın/topluluğun üyesi olmaya

yönelten, bunu istemesini sağlayan toplum değil, dildir. Eserde sıkça ve oldukça net bir şekilde vurgulandığı gibi **Kaspar**, daha ilk sözcüğü, ilk cümleyi öğrenerek ve bunları söyleyerek tuzağa düşmüş, toplumun normlarını kendisine empoze etmesine izin vermiş ve böylece bireyselliğini yitirmiştir. Ama **Kaspar**'da hâlen birey olma arzusunun az da olsa kaldığı görülmektedir. Oyun, "Bir zamanlar birisinin olduğu gibi birisi olmak istiyorum' cümlesini tekrarlayarak her şeye bu cümleyle karşı koyan bir **Kaspar**'la açılır ve bireyselliğini zorla elinden alan topluma "Keçiler ve Maymunlar" diye tekrar tekrar sövmesiyle kapanır. **Kaspar**'ın topluma sövmesi, onun kendini tehdit eden topluma karşı birey olmak için hala bir mücadele umudu olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Handke'nin "**Publikumsbeschimpfung**" ve "**Sprechstücke**" (1966), en yoğun olarak **Kaspar**'da ve diğer birçok çalışmasında da dil olgusunu çeşitli oranlarda ve biçimde ele alması (bk.: Blattner, 1982: 73 ff. / Hern, 1978: 66 / Durzak 1982: 105) onun dilsel determinizme ve bunun kaçınılmaz olumsuz sonuçlarına olan inancı ve dezindividuasyona tepkisinin bir göstergesidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dilin birey ve toplum üzerindeki, birey ve toplum olmadaki, bireyi ve toplumu biçimlendirmedeki etkisi yani dilsel determinizm, insanoğlunu en eski çağlardan beri meşgul etmiş ve her dönem, o dönemin paradigmalarıyla değerlendirilerek varlığını günümüze kadar sürdürmüş bir olgudur. Dil tüm insanî olguların olduğu gibi edebiyatın da ilgi alanına girmiş, edebiyat da dili betimleme, yapısını, işlevlerini ve etkisini anlama çabası içinde olmuştur. Bu çalışmada edebiyatın dili bu boyutlarıyla betimleme, anlama çabası, Y. Zamyatin'in **My**, Ayn Rand'ın **Anthem**, George Orwell'in **1984** ve Peter Handke'nin **Kaspar** olmak üzere yirminci yüzyılda yazılmış dört edebî eser örnek alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Seçilen eserler radikal, bireysel ve toplumsal değişiklikleri konu etmekte ve bu özellikleriyle dilin idiolektik, psikolinguistik ve sosyolinguistik açıdan ele alınışını örneklemek için iyi birer örnek teşkil etmektedirler.

Zamyatin, **My** eserinde ortaya konduğu kadarıyla dilin bireyle ve toplumla olan determinist ilişkisinin farkındadır ancak bu determinizm çok net bir şekilde ifade edilmemektedir. Zamyatin'in dilsel determinizme bakışı, dil ile birey ve toplum arasında çok sıkı bir ilişki vardır demekte ama bu ilişkinin ne olduğu, nasıl olduğu tam olarak bilinememektedir şeklinde ifade edilebilir. Böylece Zamyatin'in dilin idiolektik, psiko-linguistik ve sosyolinguistik boyutlarını tam olarak determinist bir nitelikte görmediğini söylemek mümkündür.

Anthem isimli eserinde dile Zamyatin'den daha fazla yer veren Rand da dilin determinist karakterine vurgu yapmakta, dilsel determinizm olgusunun farkında olduğunu ancak determinizme inanmadığını ortaya koymaktadır. Rand'ın kimi otoritelerin dili, bireyi ve toplumu şekillendirmede bir araç olarak kullanmak

niyetinde olabileceklerini ve bunu hayata geçirmek için çaba harcayacaklarını, ancak dilin düşünceyi belirlemede yeterli olamayacağını düşündüğü, yani dilsel determinizmi kabul etmediği sonucuna varılmaktadır.

Orwell'in **1984**'ünde dile Zamyatin ve Rand'dan daha fazla yer verilmektedir. Orwell'de dil tam anlamıyla bireyi birey yapan, toplumu şekillendiren en etkili hatta tek silah olarak ortaya konmaktadır. Dil idiolektik, psikolinguistik ve sosylinguistik boyutlarıyla bireyi, toplumu, tarihi, geleceği kısacası insani her olguyu temelden belirleyen "tek" unsurdur ve bu nedenle de eserin oligarşik devleti bireyleri, bireyselliği yok etmek ve hegamonyasını sonsuzlaştırmak için diğer uygulamalarının yanı sıra asıl umudunu dil reformuna bağlamıştır. Orwell gerek edebi "1984" eserinde, gerekse o dönem yazdığı eleştirel yazılarında dilin bu determinist karakterini neredeyse hiçbir yoruma gerek bırakmadan net bir şekilde ifade etmektedir.

Handke'nin **Kaspar**'ı, diğer üç eserden daha fazla, hatta sadece dili konu etmektedir. Handke'nin dile bakışı Orwell'le tamamen örtüşen bir yaklaşım içerisindedir. Handke de gerek **Kaspar**'da gerekse dille ilgili diğer eserlerinde, dil-birey ve dil-toplum bağlamında dilin temel belirleyici unsur olduğunu, dilin her şey olduğunu oldukça net bir şekilde ifade etmekte, ileri düzey bir dilsel determinizm inancında olduğunu ortaya koymaktadır.

Dilsel determinizm burada ele alından yazarlar tarafından kısmen paralel, kısmen de farklı biçimde algılanmaktadır. Dil-birey ve dil-toplum ilişkisinin günümüzde de güncelliğini yitirmediği ve burada irdelenen eserlerle ortaya konduğu gibi, dilsel determinizm de farklı şekillerde algılanmakta ve bu nedenle dilsel determinizm tartışması güncelliğini yitirmeden günümüzden geleceğe aktarılmak üzere varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

Akın, B., (2006), "Bilimkurgu Romanları ve Geleceğin Toplumu Yeni Ekonomi ve Toplumsal Endişeler Üzerine Bir Değerlendirme", **http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=154** (2007).

Becker, H., (Hrsg.), (1984), **Ich-1984: Persönliches, Psychologisches und Politisches zum Orwell-Jahr**. Reinbek b. Hamburg: Rowohlt.

Blattner, K., (1982), **Peter Handke's Sprachverständnis,** Bern, Schweizer Buchagentur.

Brown, E. J., (1976), **Brave New World, 1984 and We: An Essay on Anti-Utopia**, Michigan, Ann Arbor.

Buch, S., (2005), **Zwischen Wolfskind und Automat,** Klagenfurt/Celovec, Drava.

Collins, C., (1988), "Zamyatin's We as Mtyh", G. Kern (Ed.), **Zamyatin's We**, Michigan, Ardis Publishers: 70-79.

Crystal, D., (1998), **The Cambridge Encyclopedia of Language**, Sec. Ed. Cambridge, Cambridge UP.

Durzak, M., (1982), **Peter Handke und die deutsche Gegenwartsliteratur**. Stuttgart, Kohlhammer.

Ehre, M., (1988), "Zamyatin's Aesthetics", G. Kern (ed). **Zamyatin's We.** Michigan, Ardis Publishers: 130-139.

Galtung, J., (1987), **Hitlerismus, Stalinismus, Reaganismus: drei Variationen zu einem Thema von Orwell**. . Aufl –Baden-Baden: Nomos–Verl.-Ges.

Gregg, R. A., (1962), "Two Adams and Eve in the Crystal Palacae", G. Kern (Ed.) **Zamyatin's We,** Michigan: Ardis Publishers: 61-69.

Handke, P., (1968) **Kaspar,** 1. Aufl. Frankfurt (M), Suhrkamp.

Hern, N., (1978), **Peter Handke**, New York:Frederick Ungar.

Kern, G., (1988), "Zamyatin's Stylzation". G. Kern (ed). **Zamyatin's We.** Michigan: Ardis Publishers: 118-129.

Lewandowsky, T., (1984), **Linguistiches Wöterbuch,** 4. Neubearb. Aufl. Heidelberg, Quelle & Meyer.

Lindken, H. U., (1979), **Erläuterungen zu George Orwells Neunzehnhundertvierundachtzig,** 3. Aufl. Hollfeld, C. Bange.

Linke, A.-Nussbaumer, M. and Portmann, P. R., (1996), **Studienbuch Linguistik**, 3. Unv. Aufl. Hrsg. H. Henne, H. Sitta ve H. E. Wiegand, Tübingen, Max Niemeyer.

Mixner, M., (1977), **Peter Handke**, Kronberg, Athenäum.

Nägele, R., Voris, R., (1978), **Peter Handke**, Münchem: C. H. Beck.

Orwell, G., (1946a), "Politics and English Language", **http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/orwell46.htm**.

-----, (1946b), "The Prevention of Literature", **http://www.netcharles.com/orwell/essays/prevention-of-lit1.htm.**

-----, (1975), **Nineteen Eighty-Four,** Harmondsworth-Middlesex: Pinguen.

Parrot, R., (1988), "The Eye in We", G. Kern (Ed.), **Zamyatin's We,** Michigan: Ardis Publishers: 106-117.

Pelz, Heidrun (1996), **Linguistk, Eine Einführung**, 1. Aufl. Hamburg, Hoffmann und Campe.

Rand, A. (1938), **Anthem,** Centennial Ed. (2005), New York: Pinguin.

-----, (1982), **İhtiyacımız olan Felsefe (Philosophy: Who need ist)**, Çev.: N. Kandemir. E. Akkurt (Ed.), İstanbul, Plato Film Yay.

Renner, R. G., (1984), **Peter Handke,** Berlin, Metzler.

Richards, D. J., (1962), **Zamyatin a Soviet Heretic,** E. Heller, A. Thorlby (Eds.**)**, New York, Hillary, H.

Saße, G., (1995), "Handkes **Kaspar**", **Mauthner Gesellschaft-Verein der Sprachkritiker, http://www.mauthner-gesellschaft.de/mauthner/tex/handke1.html** (20 Okt. 1998).

-----, (1977), **Sprache und Kritik, Untersuchung der Moderne,** Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.

Wendt, E., (1972), "Der Behringer der Beat-Generation", M. Scharang (Hrsg), **Über Peter Handke,** Frankfurt:Suhrkamp, 124-130.

Zamyatin Y., (1924), **Biz (My)**, Çeviren: Füsun Tülek, (1988), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.